

РОЛЬ ПЕДАГОГІВ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Чопік Олена Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0003-1521-6202
Researcher ID: JYQ-3709-2024

У статті проаналізовано проблему національно-патріотичного виховання молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Визначено особливості формування національної свідомості у цієї категорії дітей. Зазначено, що патріотичне виховання учнів з інтелектуальними порушеннями є складнішим у порівнянні з дітьми з нормотиповим розвитком, враховуючи особливості їхнього психофізичного розвитку. Проаналізовано роль педагогів у національно-патріотичному вихованні школярів з інтелектуальними порушеннями. Зазначено рекомендації вчителям щодо виховання патріотизму в учнів з особливими освітніми потребами. Подано результати опитування педагогів, з метою з'ясування, як вони розуміють поняття «національно-патріотичне виховання», хто, на їхню думку, повинен займатися національно-патріотичним вихованням дітей, чи потрібна їм допомога сімей учнів у здійсненні національно-патріотичного виховання, серед інших видів виховання скільки часу (%) вони б відвели на національно-патріотичне виховання, які форми роботи щодо національно-патріотичного виховання вони вважають ефективними, чи вистачає їм інформації для планування ефективної взаємодії з батьками щодо патріотичного виховання дітей, які чинники ускладнюють процес виховання патріотичності у дітей з інтелектуальними порушеннями. У дослідженні взяли участь педагоги з Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради, КЗ «Ізмаїльська спеціальна загальноосвітня школа № 5 I–II ступенів», КЗ «Піщанський навчально-реабілітаційний центр» Вінницької обласної Ради, КЗ «Чорнянська спеціальна школа Одеської обласної ради». Результати анкетування педагогів свідчать про їхню обізнаність у проблемі національно-патріотичного виховання школярів. Вони зазначили, що труднощі у роботі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями пов'язані як з їхніми особливостями психофізичного розвитку, так і з небажанням батьків долучитися до виховання патріотизму у них. Наголошено, що патріотичне виховання має охоплювати всіх учасників освітнього процесу, сприяти формуванню в учнів та утвердженню у педагогів та батьків національних і загальнолюдських цінностей, якостей особистості, що притаманні громадянину України.

Ключові слова: педагоги, національно-патріотичне виховання, школярі з інтелектуальними порушеннями.

Chopik Olena. The role of teachers in the national and patriotic education of younger schoolchildren with intellectual disabilities

The article analyzes the problem of national-patriotic education of younger schoolchildren with intellectual disabilities. The peculiarities of the formation of national consciousness in this category of children have been determined. It is noted that the patriotic upbringing of schoolchildren with intellectual disabilities is more difficult, taking into account the peculiarities of their psychophysical development. The role of teachers in the national-patriotic education of schoolchildren with intellectual disabilities is analyzed. Recommendations for teachers regarding education of patriotism in schoolchildren with special educational needs are indicated. The results of a survey of teachers are presented, in order to find out how they understand the concept of "national-patriotic education", who, in their opinion, should be engaged in the national-patriotic education of children, whether they need the help of schoolchildren's families in the implementation of national-patriotic education, among other types of education, how much time (%) they would spend on national-patriotic education, what forms of work regarding national-patriotic education do they consider effective, do they have enough information to plan effective interaction with parents regarding patriotic education of children, what factors complicate the process of education patriotism in children with intellectual disabilities. The results of a survey of teachers testify to their awareness of the problem of national-patriotic education of schoolchildren. They noted that the difficulties in working with younger schoolchildren with intellectual disabilities are related to both their psychophysical development and parents' reluctance to participate in the education of patriotism in them. It was emphasized that patriotic education should include all participants in the educational process, contribute to the formation of national and universal human values and personal qualities inherent in a citizen of Ukraine in schoolchildren and confirmation in teachers and parents.

Key words: teachers, national-patriotic education, schoolchildren with intellectual disabilities.

Вступ. Сьогодні усе більшої актуальності набуває проблема виховання в учнів почуття патріотизму, активної громадянської позиції, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, враховуючи події, які відбуваються в Україні, пов'язані з російською агресією.

У наш час надзвичайно важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення гро-

мадянина – патріота України, який зможе брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, демократичну, незалежну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню злагоди в суспільстві та громадянського миру [9].

Матеріали та методи. Під час дослідження використовувались такі методи: теоретичний аналіз

науково-методичної літератури з проблеми національно-патріотичного виховання школярів з інтелектуальними порушеннями; анкетування педагогів спеціальних шкіл і навчально-реабілітаційного центру; кількісний та якісний аналіз отриманих даних.

Результати дослідження. Національно-патріотичне виховання школярів з інтелектуальними порушеннями – це, насамперед, формування національної свідомості, приналежності до рідної землі, народу.

Питання національно-патріотичного виховання досліджували О. Абрамчук, С. Богдан, А. Богуш, М. Боришевський, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Рибалка, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, В. Оржеховська, К. Ушинський та ін. Проблему виховання дітей з інтелектуальними порушеннями висвітлено у працях А. Белкіна, В. Бондаря, М. Буфетова, О. Вержиховської, А. Висоцької, І. Дмитрієвої, І. Єременка, М. Кота, Н. Кравець, В. Мачіхіної та ін. Окремі аспекти громадянського та патріотичного виховання учнів з особливими освітніми потребами розглянуто у роботах А. Висоцької, О. Дмитрієвої, Н. Коваль, С. Трикоз та ін. Зокрема, А. Белкін, М. Буфетов, Г. Дульнев, І. Єременко, Т. Пороцька вивчали особливості формування моральної оцінки в учнів з інтелектуальними порушеннями, розуміння моральних норм, які є складовими громадянських якостей особистості; Н.Коваль досліджувала проблему виховання громадянськості старшокласників спеціальної школи у процесі позакласної роботи; О.Базилевська розглядала формування громадянської культури та національної свідомості в учнів з особливими освітніми потребами шляхом упровадження видів народного мистецтва.

Незважаючи на значний доробок вчених, проблема формування національної свідомості в молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та роль педагогів у їхньому національно-патріотичному вихованні висвітлені недостатньо.

В. Боднар, О. Гаврилов, І. Дмитрієва, С. Миронова, В. Тарасун, В. Синьов, Є. Синьова та інші зазначають, що патріотичне виховання дітей з інтелектуальними порушеннями є складнішим у порівнянні з учнями з нормотиповим розвитком, враховуючи особливості їхнього психофізичного розвитку. Оскільки вони повільніше засвоюють норми та правила поведінки і спілкування, їм потрібно більше часу, щоб усвідомити, що таке любов до дому, родини, рідного краю, Батьківщини тощо. Школярам з інтелектуальними порушеннями складно зрозуміти сенс багатьох громадсько-політичних якостей [7; 8]. Вони не завжди чітко усвідомлюють свій патріотичний обов'язок, і лише незначна частина учнів пов'язує поняття «патріотизм» із своєю конкретною діяльністю: навчанням, суспільно корисною працею, поведінкою. Для учнів з інтелектуальними порушеннями досить важливим є практичне навчання, оволодіння вміннями правильно аналізувати отриману інформацію, розуміти соціальні проблеми та приймати рішення, виконувати громадянські права й обов'язки, брати на себе відповідальність, налагоджувати позитивні взаємини між людьми тощо [5].

Тому питання формування національно-патріотичної свідомості постає особливо гостро перед педагогами, які працюють з учнями з інтелектуальними порушеннями, оскільки на шляху його вирішення зустрічається багато труднощів.

Варто наголосити на тому, що особистість учителя є важливою у патріотичному вихованні через спілкування, оскільки учні початкових класів сприймають його слова як істину. Діти з інтелектуальними порушеннями на інтуїтивному рівні відчувають емоції дорослого, якщо вчитель намагається нав'язати їм те, у що сам не вірить, то виховна робота у цьому випадку буде неефективною [3; 6].

На думку А. Висоцької, Н. Кравець, Т. Кузнецової, М. Омельченко, С. Пасюк, у процесі формування національної свідомості у дітей з інтелектуальними порушеннями педагогам потрібно:

- подавати інформацію максимально лаконічно, доступно, опиратися на життєвий досвід учнів;
- використовувати такі засоби невербальної комунікації, як жести, інтонація, міміка;
- емоційно забарвлювати процес спілкування, зокрема, проявляти тактовність та емпатію до дитини, зацікавленість до взаємодії з нею;
- бути прикладом справжнього громадянина своєї країни, а саме, мати відповідні рівень культури та риси особистості, використовувати власний життєвий досвід;
- більш активно використовувати різні засоби навчання і виховання: театралізацію, ілюстрацію, демонстрацію, інсценізацію, екскурсію тощо;
- в освітньому процесі неухильно дотримуватися єдиного українського мовного режиму, виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомого нею користування, сприяти вияву українського менталітету, способу самоідентифікації і самоусвідомлення;
- прививати любов в учнів до народознавства, а саме вивчення культури, звичаїв, побуту рідного народу, його мови;
- формувати патріотизм в учнів у процесі вивчення всіх навчальних предметів [1; 2; 6; 9].

Важливо наголосити, що у процесі формування в дитини з інтелектуальними порушеннями національної свідомості насамперед необхідно бачити й визнавати її індивідуальність, потреби, унікальність, схильності, проявляти доброзичливе ставлення до неї.

Оскільки, на формування патріотичності у школярів з інтелектуальними порушеннями значний вплив мають педагоги, ми вирішили провести опитування вчителів, з метою з'ясування, як вони розуміють поняття «національно-патріотичне виховання», хто, на їхню думку, повинен займатися національно-патріотичним вихованням дітей, чи потрібна їм допомога сімей учнів у здійсненні національно-патріотичного виховання, серед інших видів виховання скільки часу (%) вони б відвели на національно-патріотичне виховання, які форми роботи щодо національно-патріотичного виховання вони вважають ефективними, чи вистачає їм інформації для планування ефективної взаємодії з батьками щодо патріотичного виховання

дітей, які чинники ускладнюють процес виховання патріотичності у дітей з інтелектуальними порушеннями.

У нашому дослідженні взяли участь 35 педагогів з Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради, КЗ «Ізмаїльська спеціальна загальноосвітня школа № 5 I–II ступенів», КЗ «Піщанський навчально-реабілітаційний центр» Вінницької обласної Ради, КЗ «Чорнянська спеціальна школа Одеської обласної ради».

Опишемо результати анкетування педагогів.

На запитання, як вони розуміють поняття «національно-патріотичне виховання», респонденти відповіли наступним чином: *«Це комплекс заходів, спрямованих на виховання почуття вірності, любові, відданості до своєї Батьківщини», «Діяльність, спрямована на ціннісне ставлення до своєї країни, почуття вірності, любові, виконання обов'язків на благо свого народу», «Це виховання свідомого громадянина України, який любить свій рідний край», «Формування патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до рідного краю», «Спільна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини», «Це любов до Батьківщини, до свого народу, патріотична гордість за сучасне і минуле України», «Вміння цінувати минуле, і на цьому підґрунті будувати майбутнє своє і держави в цілому», «Повага до народних традицій, набуття загальнолюдських цінностей, любов до членів своєї сім'ї», «Виховувати у дітей любов до Батьківщини», «Патріотизм – це любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу», «Виховання гідних патріотів своєї держави» тощо.*

На думку 80% педагогів, займатися національно-патріотичним вихованням дітей повинні батьки разом з педагогами; 5,7% опитаних зазначили, що це має робити сім'я; 5,7% вчителів вважають, що це завдання школи; 8,6% респондентів зауважили, що *«це питання має бути на рівні держави, а це і сім'я, і школа, і всі державні структури, якщо всі дорослі будуть щирі українці і патріоти, то такими будуть і діти», «суспільство в цілому (батьки, педагоги обов'язково)»* тощо.

На запитання, про яку дитину можна сказати, що вона патріотично вихована, педагоги дали наступні відповіді: *«це соціально активна дитина, відповідальна, цілеспрямована, бере активну участь у громадських справах», «дитина, яка знає традиції і звичаї свого народу, цікавиться її історією та виявляє бажання брати участь у різних проектах, заходах», «яка знає історію роду, країни, гордиться, що живе в Україні, на справах показує краці моральні риси, любить рідний край», «коли дитина просто граючись може заспівати «Червону калину» чи намалювати прапор України», «та, яка любить і поважає традиції своєї сім'ї та не байдужа до історії свого народу», «мотивовану і цілеспрямовану, яка має повагу до свого роду і народу», «дитина, яка розуміє і поділяє сутність національної ідеї, є носієм національної культури, любить і відстоює рідну мову, користується нею», «любить рідну країну,*

шанує свої звичаї, традиції», «переживає за долю своєї країни, шанує її мову та звичаї, прагне працювати на благо країни» тощо.

85,7% педагогів переконані, що їм потрібна допомога сім'ї дитини з інтелектуальними порушеннями у здійсненні національно-патріотичного виховання; 14,3% респондентів вважають, що допомоги батьків дітей вони не потребують.

На запитання, скільки часу (%) педагоги відвели б на національно-патріотичне виховання серед інших видів виховання, опитані відповіли по-різному: 20%, 40%, 50%, 60%, 65%, 70%.

17,1% вчителів додатково ще прокоментували свою відповідь: *«виховання – це процес повсякденний, нерозривний», «всі види виховання пов'язані», «так визначитись важко, адже це є в комплексі», «важливо, щоб дитина була у курсі подій в Україні», «це постійна робота».*

На думку педагогів, наступні форми роботи щодо національно-патріотичного виховання є ефективними: *«кількісні заходи обов'язково разом з батьками: спортивні змагання, колективні роботи, екскурсії, виступи», «активні форми: поїздки, дослідження, екскурсії тощо», «ранкові зустрічі, квести, урок-мандрівка», «бесіди, презентації, екскурсії», «розв'язування проблемних ситуацій, розгляд ілюстративних матеріалів, презентацій», «бесіда, година спілкування, відеофільми, презентації, участь у заходах», «екскурсії по визначних місцях, проекти на різну тематику в даному напрямку, дослідження родоводу, генеології своєї сім'ї», «інформаційні години, зустрічі з цікавими людьми, екскурсії, вернісажі дитячої творчості, свята», «вивчення історії України, визначних її постатей, благодійні проекти, шанування державної символіки», «власний приклад», «бесіди, робота з книжкою та іншими джерелами знань, тематичні вечори й літературно-мовні композиції із шанування пам'яті Великих Українців, Дні української писемності й мови, Дні рідної мови, участь у конкурсах», «екскурсії вулицями рідного села, до історичних пам'яток, бесіди з цікавими людьми, дидактичні, сюжетно-рольові ігри, вікторини, квести», «вікторини, гра, ребуси, екскурсії, зустрічі з цікавими людьми» тощо.*

На запитання, чи вистачає інформації для планування ефективної взаємодії з батьками щодо патріотичного виховання дітей, 91,4% педагогів відповіли позитивно, 8,6% дали негативну відповідь. Один респондент зазначив, що *«в умовах воєнного стану часом інформаційний простір може бути обмежений через труднощі фізичного зв'язку з батьками».*

Всі педагоги зазначили, що процес виховання патріотичності у дітей з інтелектуальними порушеннями ускладнюється наступними чинниками: *«особливостями психофізичного розвитку дітей», «порушеннями пізнавальної діяльності», «небажанням батьків співпрацювати з вчителями з цього приводу», «неправильним прикладом батьків»* тощо.

Результати анкетування педагогів свідчать про їхню обізнаність у проблемі національно-патріотич-

ного виховання школярів. Але вчителі зазначили, що труднощі у роботі з молодшими школярами з інтелектуальними порушеннями пов'язані як з їхніми особливостями психофізичного розвитку, так і з небажанням батьків долучатися до виховання патріотизму у них.

Висновки. Звичайно патріотичне виховання має охоплювати всіх учасників освітнього процесу, спри-

яти формуванню в учнів та утвердженню у педагогів та батьків національних і загальнолюдських цінностей, якостей особистості, що притаманні громадянину України. Перспективним напрямом нашого дослідження є вивчення рівня національно-патріотичної вихованості молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та аналіз впливу їхніх батьків на формування національної свідомості у них.

Література:

1. Висоцька А. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів. *Дефектологія*. 2005. № 3. С. 29–34.
2. Кравець Н.П., Палагнюк О.І. Формування почуття патріотизму в розумово відсталих семикласників на уроках української літератури. *Молодий учений*. №3 (43). Березень, 2017. С. 398–401.
3. Кравець Н. П. Творчий розвиток учнів з особливими освітніми потребами як один із шляхів їх соціалізації. *Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. CARICOM, Barbados*, 2017. PP. 79–99.
4. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 № 641. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n132>
5. Миронова С., Чопік О. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-е видання, перероблене та доповнене. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
6. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г., Пасюк С.П. Психологічні аспекти національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку із порушеннями інтелекту. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Випуск 84. Том 2. 2021. С. 36–39.
7. Проскурняк О.І. Підготовка студентів до організації національно-патріотичного виховання у спеціальних закладах освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 6 (303). 2016. С. 281–286.
8. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Підручник. Ч. 1. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. 238 с.
9. Чопік О.В. Формування національної свідомості у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Полтава, 12–13 трав. 2022 р. / за заг. ред. Н. Г. Пахомової, В. І. Березан. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 246–249.

References:

1. Vysotska, A. (2005). Osnovni zavdannia, formy i metody hromadianskoho vykhovannia uchniv spetsialnykh shkil-internativ [The main tasks, forms and methods of civic education of pupils of special boarding schools]. *Defektologhiia – Defectology*. no. 3. pp. 29–34 [in Ukrainian].
2. Kravets, N.P., Palahniuk, O.I. (2017). Formuvannia pochuttia patriotyizmu v rozumovo vidstalykh semyklasnykiv na urokakh ukrainskoi literatury [The formation of a sense of patriotism in mentally retarded seventh-graders in the lessons of Ukrainian literature]. *Molodyi uchenyi – A young scientist*. no. 3 (43). Berезen, pp. 398–401 [in Ukrainian].
3. Kravets, N. P. (2017). Tvorchyi rozvytok uchniv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy yak odyin iz shliakhiv yikh sotsializatsii [Creative development of pupils with special educational needs as one of the ways of their socialization]. *Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. CARICOM, Barbados*, pp. 79–99 [in Ukrainian].
4. Metodychni rekomendatsii shchodo natsionalno-patriotichnoho vykhovannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methodological recommendations for national-patriotic education in general educational institutions]. *Dodatok do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 16.06.2015 no. 641*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#n132> [in Ukrainian].
5. Myronova, S., Chopik, O. (2023). Korektsiina psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika: pidruchnyk. 2-e vydannia, pereroblene ta dopovnene [Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy: textbook. 2nd edition, revised and enlarged]. Kamianets-Podilskyi : Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 332 p. [in Ukrainian].
6. Omelchenko, M.S., Kuznetsova, T.H., Pasiuk, S.P. (2021). Psykholohichni aspekty natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei molodshoho shkilnoho viku iz porushenniamy intelektu [Psychological aspects of national-patriotic upbringing of children of primary school age with intellectual disabilities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Dragomanova – The scientific journal of the M.P. Dragomanov NPU*. Vypusk 84. Tom 2. pp. 36–39 [in Ukrainian].
7. Proskurniak, O.I. (2016). Pidhotovka studentiv do orhanizatsii natsionalno-patriotichnoho vykhovannia u spetsialnykh zakladakh osvity [Preparing students for the organization of national-patriotic education in special educational institutions]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko LNU* . no. 6 (303). pp. 281–286 [in Ukrainian].

8. Synov, V.M. (2007). Korektsiina psykhopedahohika. Olihofrenopedahohika. Pidruchnyk. [Correctional psychopedagogy. Oligophrenopedagogy. Textbook]. Ch. 1. K. : NPU imeni M.P. Drahomanova, 238 p. [in Ukrainian].
9. Chopik, O.V. (2022). Formuvannia natsionalnoi svidomosti u ditei z intelektualnymy porushenniamy [Formation of national consciousness in children with intellectual disabilities]. *Stanovlennia osobystosti dytyny v umovakh suchasnoho rozvytku suspilstva: sotsialno-pedahohichni, psykhologichni, korektsiyni i medychnyi aspekty – The formation of a child's personality in the conditions of modern development of society: socio-pedagogical, psychological, correctional and medical aspects*: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Poltava, 12– 13 trav. 2022 r. / za zah. red. N. H. Pakhomovoi, V. I. Berezan. Poltava : PNU imeni V. H. Korolenka, pp. 246 – 249 [in Ukrainian].